

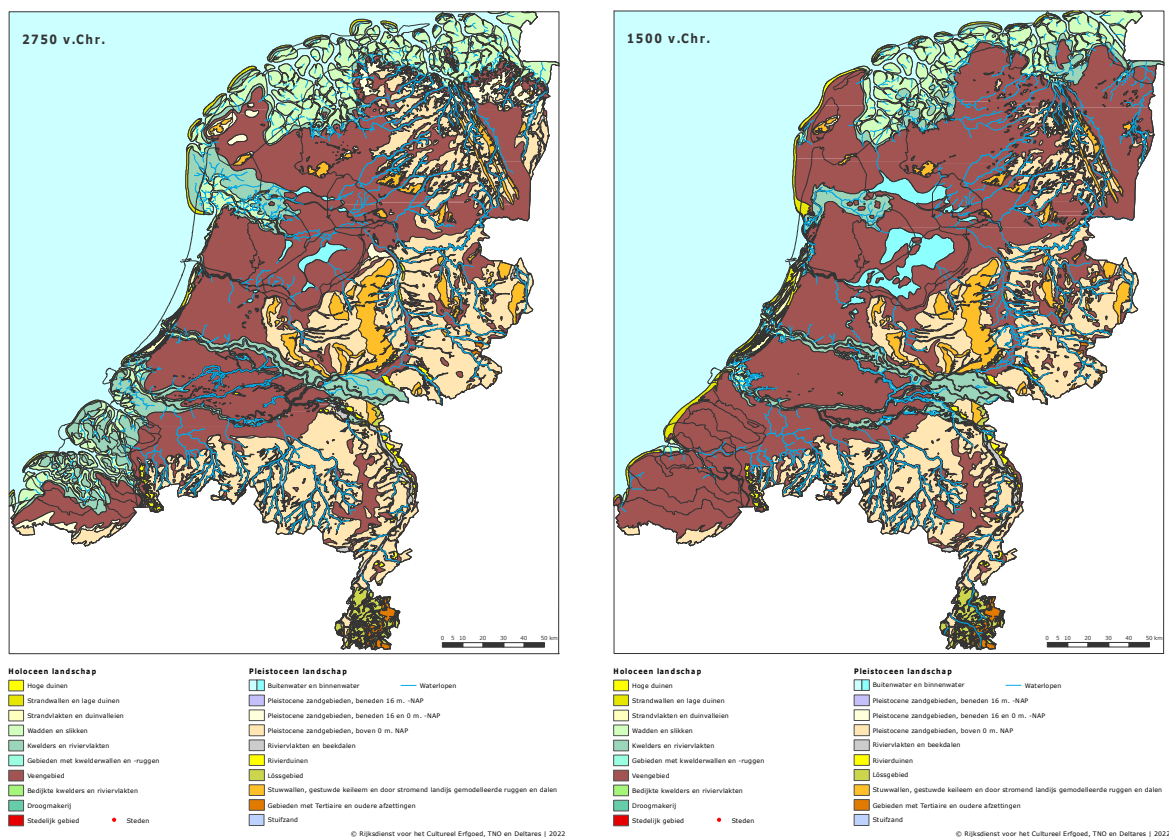
Is het Oer-IJ werkelijk een noordelijke tak van de Rijn?

Door Rino Zonneveld, 2025.

Al vele jaren wordt het Oer-IJ geduid als noordelijke tak van de Rijn, die tot aan het begin van de jaartelling bij Castricum in zee uitmondde. Als ondersteuner van Stichting Oer-IJ kreeg ik steeds vaker naarmate mijn kennis hierover toenam een vreemd onderbuikgevoel. Inmiddels betwijfel ik deze klassieke uitspraak.

Mijn idee berust op de samenhang van drie elementen: het water genaamd Aelmere, de Stichtse of Utrechtse Vecht en het Oer-IJ.

Hieronder vier paleogeografische kaarten van Deltares, versie 2021, om het betoog te ondersteunen. De kustlijn sluit zich 2750 v. Chr., Nederland raakt overveend 1500 v. Chr., de mens werpt terpen op 500 v. Chr., wisselend getij 250 v. Chr.

Aelmere

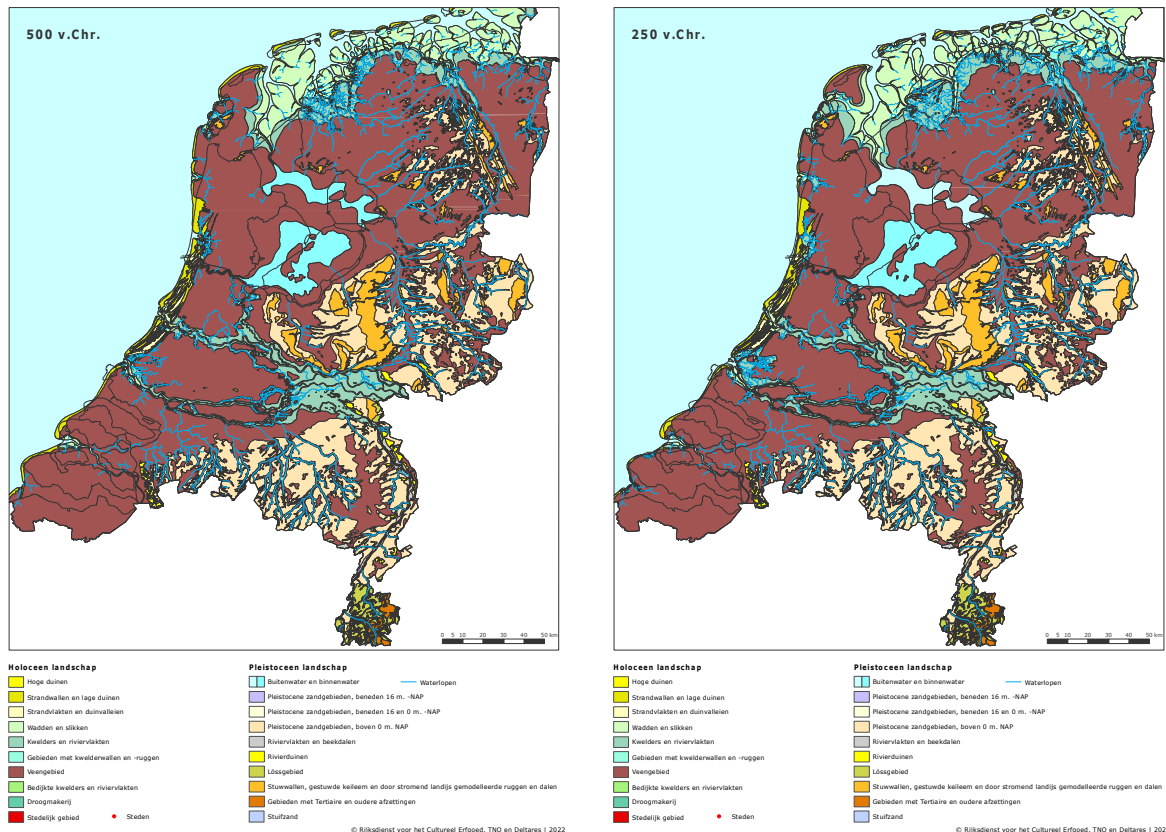
Dit is een merencomplex dat door Pomponius Mela een Romeins geograaf Lacus Flevo (Flevomeer) werd genoemd. De naam Aelmere wordt voor het eerst genoemd in het geschrift Willibald, Vita Bonifacii, geschreven in 1603. De naam Almere zou Germaans zijn en betekenen 'groot meer'.

Het complex ligt op de kaart van rond **2750 v. Chr.**, als de kustlijn zich sluit en er ontzettend veel veenvorming plaatsvindt, globaalweg in het zuidelijk Zuiderzeegebied. De meren worden gevoed door veenrivieren uit het veen en beken vanaf de Veluwe: Eem, Killenbeek, Goorbeek, etc., etc..

Rond **1500 v. Chr.** neemt de hoeveelheid water in het Aelmere door veenuitbreiding enorm toe. Het meer voedt dan het Oer-IJ volop. Vanuit het zuiden loopt het veenriviertje de Angstel of Amstel en het Spaarne in het Oer-IJ met water vanaf de veenkussen in de Ronde Venen en vanaf locatie Haarlemmermeer.

Op de kaart van **500 v. Chr.** is het Aelmere nog groter geworden. Vanuit het zuiden zijn er de riviertjes Angstel, Iem (van de Iem bij Diemen) en een noordelijk deel van de latere Vecht voedend.

Op de kaart van **250 v. Chr.** is het grote Aelmere verbonden met het Vlie waar ook de Oude IJssel en de Overijsselse Vecht instromen.

De Utrechtse of Stichtse Vecht

De huidige Vecht is een rivier die begint bij de Weerdsluis in de stad Utrecht en zo'n 42 kilometer verder bij Muiden uitmondt in het IJmeer/Markermeer.

Op de kaart van rond **2750 v. Chr.** loopt er vanuit het veen een riviertje via drie meertjes naar het noorden het Oer-IJ in, dat dan bij IJmuiden de kust bereikt. Op de kaart van **1500 v. Chr.** loopt er een veenrivier vanaf het huidige Overmeer (het Horstermeer) en de Wijde Blik bij Vreeland, via Nieuwersluis en Maarsseveen en de Utrechtse wijk Overvecht naar het zuiden de Rijn in. Op de kaart van **500 v. Chr.** tekent Vos de bovenloop en benedenloop van de Vecht min of meer aaneen en lijkt er een verbinding te zijn tussen de noordelijke en zuidelijke veenrivier. Het zeer langzaam door veenmoerassen stromend deel ligt tussen Nigtevecht en Overmeer. Geen idee welke kant het opstroomt.

Langs de 'rivier' de Vecht is nauwelijks of geen bewoning geconstateerd uit de IJzertijdperiode. Dit in tegenstelling tot veenrivier de Angstel waar veel meer

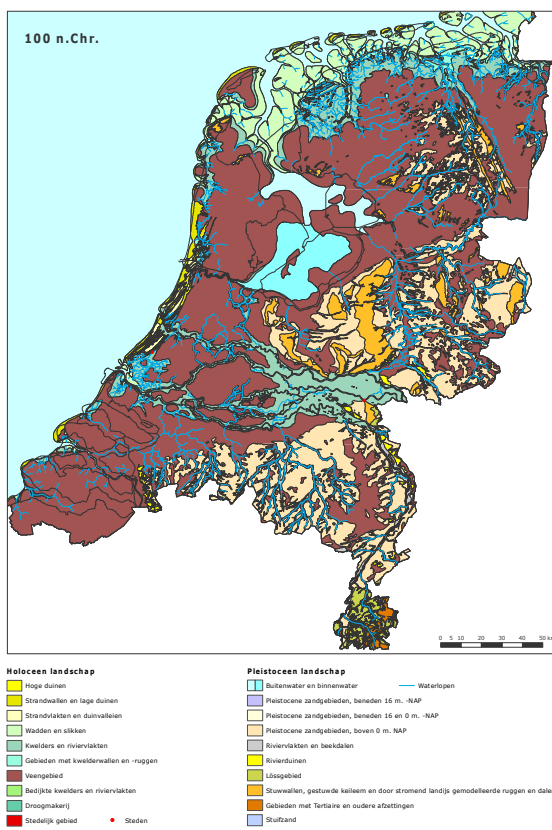
IJzertijdbewoning is geconstateerd en wel op en nabij de oeverwallen. Men geeft blijkbaar de voorkeur om *niet* te gaan wonen aan een moerassige stroom. Nog steeds lijkt het noordelijk deel te stromen naar het Aelmere en indirect naar het Oer-IJ. Het zuidelijk deel lijkt te stromen naar de Rijn. Onderzoek naar sedimenten zal uitwijzen of er Rijnwater in het noordelijk deel van de Vecht is gekomen zodat men kan vaststellen of de Vecht echt een noordelijk tak van de Rijn is geweest of een zweverig en zeer meanderend veenriviertje was.

Rond **250 v. Chr.** verbindt de Vecht zich ook met de Angstel of Amstel.

In de Romeinse tijd was de rivier bekend onder de naam Fectio. Het meest zuidelijke stroomgebied kenmerkte zich door de afsplitsing van de Vecht van de toenmalige Rijn ter hoogte van het Romeinse fort Fectio. Die splitsing verschoof in de loop der tijd enkele kilometers naar het noorden of wellicht zelfs bij het fort Traiectum. Naast dat fort woonde inheemse bevolking. Duidelijke archeologische sporen van bewoning in het stroomgebied noordelijk daarvan ontbreken geheel.

Waarom zou Drusus een gracht hebben gegraven, in het moeras notabene, tussen Nigtevecht en Overmeer als dan al de Amstel bevaarbaar zou zijn?

Rond **110 n. Chr.** voedt de Vecht het Almere en niet het OerIJ dat dan dicht is.

Het landschap van de Vecht

Het landschap van de Vechtstreek is grotendeels gevormd in de laatste 10.000 jaar. De eerste 9000 jaar werd het landschap door natuurlijke processen gevormd. 8000 jaar geleden ontwikkelt zich in een dynamisch proces een kustbarrière, de lagune erachter gaat langzaam over in een zoetwatergebied, hierin wordt door de moerasplanten veen afgezet. De Vecht ligt tegen de Utrechtse heuvelrug en het Gooi aan. Rond Nigtevecht neigt de Vecht naar het westen tussen twee veenkussens door en ligt daar vanouds een natuurlijke waterscheiding?

Het Oer-IJ

In dezelfde perioden beschreven.

Rond **2750 v. Chr.** sluit de kustlijn zich en golft de Noordzee tegen de zich ontwikkelende strandwal van Alkmaar-

Limmen en de strandwal van Uitgeest-Heemskerk. Het Oer-IJ wordt gevoed vanuit het Aelmere, kleine veenrivieren en de Eem een grote stroom vanaf de Veluwe. Het Oer-IJ is een estuarium waar het op de hoogte van het huidige Velsen-Zuid in zee mondt.

Rond **1500 v. Chr.** wordt door de vorming van strandwallen bij Velsen en Beverwijk en Heemskerk het Oer-IJ gedwongen naar het noorden af te buigen en komt

rond het huidige Castricum uit in de Noordzee. Het Oer-IJ wordt nog steeds gevoed door vele veenrivieren en het water van het Aelmere.

Rond **500 v. Chr.** is het Aelmere enorm groot en de Rijn lijkt wat verder de zuidelijke Vecht binnen te dringen. Voor een echte doorbraak waardoor de Vecht en het Oer-IJ een noordelijke tak van de Rijn gaan worden lijkt tot het jaar **250 of 200 v. Chr.** nog geen sprake. Daarvoor geeft Jan Verhagen argumenten in zijn onderzoek.

Onderzoek van Verhagen

Verhagen heeft een gedetailleerd geoarcheologisch onderzoek uitgevoerd naar het traject van de Utrechtse Vecht tussen Overmeer en Nigtevecht, dat een opvallend rechte vorm heeft. De werkhypothese van dit onderzoek was dat de Romeinen in dit gebied een bevaarbare route van kanalen voor platbodems creëerden door een aantal veenmeren in de Angstel-Vecht met elkaar te verbinden, die zich vervolgens ontwikkelde tot een natuurlijke rivierloop. De gedetailleerde kartering van het bestudeerde Vechtkanaal tussen Overmeer en Nigtevecht toont een over het algemeen zeer rechte hoofdgeulvorm over een lengte van 2 km met een zeer lage kronkeligheid.

Drie chronostratigrafische eenheden van rivierontwikkeling met migratie worden in de 'kanaal'afzettingen onderscheiden door datering van organische resten uit de kanaalgordel:

1. een actieve en erosieve eerste eenheid, die een kortere of langere periode **na** ongeveer **200 v. Chr.** begint;
2. een eenheid met uitgebreide kanaalafzetting na en tijdens actieve riviermigratie vanaf ongeveer 400-900 n.Chr.;
3. een eenheid geassocieerd met de afdamming van de Kromme Rijn in 1122 n.Chr. (en fossilisatie).

Dateringen van vullingen uit fase 1 geven aan dat de rivieractiviteit na 250 v. Chr. moet zijn begonnen. Op basis van onze dateringsgegevens en die van eerdere studies, kan het ontstaan van de Vecht (de Loenen Nigtevecht Muiden-tak) tussen 200 v.Chr. en 250 n. Chr. liggen.

Deze studie heeft daarom de mogelijke loop van een reeks kanalen die door Drusus in dit gebied zijn gegraven, waarschijnlijker gemaakt. Het bevestigen van deze loop vereist verder interdisciplinair onderzoek. Het onderzoek laat mijns inziens niet zien dat we hier te maken hebben met een stromende noordelijke Rijntak.

Conclusie

Er is in de Vecht een actieve erosieve eenheid ná 200 v Chr. Let op dat er een aaneenschakeling was van moerassige veenmeren waardoor de invloed van de Rijn minimaal moet zijn geweest in de aanvoer van water om te kunnen zeggen dat het Oer-IJ een noordelijke tak van de Rijn is geweest. Tevens is dan het Oer-IJ al aan het verzanden. Rond 250 v. Chr. zijn het Vlie en het Aelmere met elkaar verbonden en stroomt het water uit het Aelmere en ook het eventuele water uit de Vecht met eb naar de Waddenzee en misschien komt er met (storm)vloed nog iets vanuit de Noordzee en Waddenzee het Oer-IJ binnen dringen.

Mijn stelling is dat op basis van deze redenering niet langer gesteld kan worden dat het Oer-IJ een noordelijke tak van de Rijn was.

Discussie

Op basis van hydrologische, landschappelijke en archeologische gegevens pleit ik ervoor om de gangbare visie op het Oer-IJ te herzien. We moeten kritisch durven kijken naar oude aannames. Het Oer-IJ was, naar mijn overtuiging, géén noordelijke tak van de Rijn, maar een zelfstandig estuarium, gevoed door een groot merengebied en talloze veenriviertjes.

Een oproep tot onderzoek

Mijn voorstel: laten we gericht sedimentonderzoek doen. Zijn Rijn-mineralen in voldoende mate aantoonbaar aanwezig in het Oer-IJ-gebied? En hoe rijk is het minerale profiel in de veenplassen tussen Utrecht en Muiden? Pas dan kunnen we met zekerheid vaststellen in hoeverre Rijnwater ooit werkelijk het Oer-IJ bereikte.

Bronnen:

Verhagen, J. S. Kluiving, H. Kars, The option of Roman canal construction by Drusus in the Vecht river area (the Netherlands): a geoarchaeological approach, 2022: Netherlands Journal of Geosciences.

Vos, P., M. van der Meulen, H. Weerts en J. Bazelmans 2018: Atlas van Nederland in het Holoceen. Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu, Amsterdam (Prometheus).